

Diskussion

METAHISTORY

AF

JAN PEDERSEN

Den jyske historiker rundede i 1990 nummer 50 med en enquete: »Findes historien – virkelig?« Af Uffe Østergaards forord fremgår det, at der sigtes til »den litterære udfordring«, omfattende bl.a. lighederne mellem den historiske fremstilling og den narrative fiktionslitteratur, i skikkelse af den realistiske roman. Nu er diskussionen om historieskrivningens litteraritet jo ikke ny, hverken i videnskabsteoretisk almindelighed eller, mere snævert teknisk, i forbindelse med spørgsmålet om, hvor stor historisk forklaringskraft en udpræget narrativ fremstillingsmåde er i stand til at rumme. Men at der er tale om en evigt aktuel problemkreds, må nærmest siges at skærpe forventningerne til tidsskriftets indhold, især det centrale oplæg til enqueten: »Historiens vendinger«, af Hans Hauge, Center for Kulturforskning ved Århus Universitet.

Forbavsende islæt skorter det da heller ikke på her. Bl.a. oplever man, at Hauge inden for rammerne af kun 19 sider mener sig i stand til at desavouere hele den institutionaliserede historievidenskab: »En løsning ville være at ophæve et institut for historie og derefter nyoprette andre institutter, hvori historien indgik« – sådan lyder eksempelvis en passus i Hauges note 27. Men lad det nu foreløbig være; det er jo forfatterens suveræne mening, og alt kan selvfølgelig diskuteres.

Det er imidlertid alarmerende, at tidsskriftets redaktion med Hauges artikel forsyner offentligheden med en tvivlsom – og i resten af nummeret ubestridt – udlægning af et væsentligt teoretisk/historiografisk værk, nemlig Hayden White: *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore 1973. Problemet er så meget desto større, som Hauge udtrykkeligt påberåber sig White som sin vigtigste inspirationskilde.

Metahistory karakteriseres som »åbenlyst en poetik« (s. 20). Bemærk den adverbelle bestemmelse »åbenlyst«, en af Hauges talrige insinuationer af, at historikere ellers af al magt forsøger at dække over det poetiske element. Rigtigt er det dog, at White er uhyre optaget af historieskrivningens poetiske side. Det er også rigtigt, at det begrebsapparat, som White benytter til at sammenfatte og sammenligne resultaterne af analyser af udvalgte forfatterskaber fra det 19. århundredes historiografi, er *tropologisk*. Hermed menes, at fire former for poetiske troper (metafor, synekdoke, metonymi og ironi), dvs. typer af semantisk afbildningsfunktion (overført betydning), anvendes til at karakterisere »dybdestrukturen« eller den grundlæggende fortællestil i forfatterskaberne.

Hvad der går galt, er beskrivelsen af White's metode, især tropernes status i det samlede begrebssystem. Hauge belæsser dem med langt større vægt, end de er i stand til at bære. Det virker i bedste fald forvirrende, i værste fald vildledende, når det hedder: »Har man »fundet« tropen, så har man forklaret historikeren.« (s. 22). Hauge har forinden hævdet: »Tidligere tiders »kritiske« læsning af historiske værker gik ofte ud på at finde ned til en styrende ideologisk kerne.« (s. 21). Kort efter kommer så, hvad der tilsyneladende er en venlig indrømmelse til den forældede ortodoksi: »White nægter ikke, at der findes ideologiske forklaringer af historiske begivenheder.« Nej, det tør siges, at han ikke gør! Historikerens ideologiske forklaringsniveau, dvs. den i teksten indlejrede appel til læserpersonens sociale, politiske og kulturelle værdinormer, udgør nemlig en af de tre bærende søjler i White's analytiske instrumentarium, hvis hele opbygning ser således ud:

<i>Mode of Emplotment</i>	<i>Mode of Argument</i>	<i>Mode of Ideological Implication</i>
Romantic	Formist	Anarchist
Tragic	Mechanistic	Radical
Comic	Organicist	Conservative
Satirical	Contextualist	Liberal

(»Metahistory«, s. 29)

De to øvrige søjler i systemet skal beskrive for det første plot-strukturen i det narrative forløb, for det andet det formelt argumenterende niveau, hvor forfatterpersonen forklarer sit virkelighedsbillede i konkluderende, generaliserende eller teoretiserende form.

Som det illustreres af opstillingen, formodes historikeren på hvert forklaringsniveau (de kursiverede felter) at operere i én ud af fire

forskellige modaliteter. Med skemaet får White konstitueret sit forskningsfelt på en sådan måde, at det kan analyseres objektivt, i nogenlunde præcise termer. Han etablerer en forståelsesramme, som kan rumme alle de analyserede forfattere og tillader en logisk differentiering af dem inden for det 19. århundredes overordnede historiografiske paradigme, der defineres som en realistisk konciperet narrativ prosadiskurs. Med et originalt kreativt greb er skemaet sammensat af tre uafhængige, men formalt-numerisk kongruente typologier, nemlig Northrop Frye's («Emplotment»), Stephen C. Pepper's («Argument») og Karl Mannheims («Ideology»).

Det er vigtigt at gøre sig klart, at *Metahistory's* resultater – i modsætning til, hvad Hauges artikel forleder til at tro – i bund og grund bygger på identificeringen af disse »overfladestrukturer«, som jo ikke er så fremmedartede for den konventionelle historiografiske analyse, og uden hvilke de højt priste tropologiske bestemmelser ville fremtræde som rene og skære mystifikationer, eftersom de ikke lader sig udlede direkte af teksten.

Tropebegrebet mobiliseres slet ikke på det egentligt analytiske niveau, men benyttes af White til at *navngive* det ovenfor gengivne skemas fire idealtypiske sammensætninger af forklaringsmodaliteter. F.eks. bestemmes Rankes værk som båret af en »komisk« plotstruktur (konflikternes sluttelige forsoning i den historiske beretning); af et organicistisk udviklingssyn (den trinvis udfoldelse af magtbalancens orden, dels mellem de store nationalstater, dels mellem politiske og åndelige magtfaktorer inden for hver af disse); og af en konservativ ideologi. White argumenterer nu for, at det helhedsbillede, i hvilket Ranke på denne måde »repræsenterer« den historiske virkeligheds mangfoldighed, har karakter af en *synekdoke*, den trope, hvorigennem helheden afbildes ved hjælp af delen (eller omvendt). Magtens fremadskridende udvikling viser hele civilisationens ditto; den relative stabilitet, som opstår på forskellige steder og i forskellige tidsaldrer, er både en del af og afspejler i stort eller småt den gradvise integration af historiens kræfter i et harmonisk system.

Marx derimod – i White's udlægning – fremstiller groft sagt historien som en serie af »tragedier«: Menneskenes kamp for at beherske naturen (produktivkræfternes udvikling) skaber uvægerligt ulykkebringende konflikter i menneskenes samfund. De forskellige udsagningsformer og tilhørende klassekampe i det historiske forløb opløses ikke i selv nok så foreløbige »komiske« forsoninger, men der tilvejebringes i læserens bevidsthed den afklarethed og »renselse«, som særligt kendetegner tragedien, og som antyder et håb for de efterlevende. Til et sådant »emplotment« svarer en mekanistisk forklaringsmodel for udviklingen i

den økonomiske basis og en radikalt venstreorienteret ideologi. Ranke fremstillede som sagt det forgangne i et billede, hvor en del af virkeligheden henviste til helheden. Marx gjorde det snarere ved hjælp af henvisninger mellem fænomenernes indhold og form og mellem det konkrete og det abstrakte. White peger især på Marx' brug af arbejdsværdilæren til at bestemme de skiftende udvekslingsrelationer og dermed sociale relationer. Denne måde at »vise« historien på ses at svare til, hvad man i stilistikkens tropelære kalder *metonymi*.

Disse summarisk gengivne eksempler skal illustrere, at troperne i *Metahistory* tjener som suggestive betegnelser for de totalvisioner af det historiske forløb, som findes i de analyserede forfatterskaber. Der er tale om idealtypiske historiesyn, som sjældent eller aldrig antræffes i ren form i værkerne. Det er ofte netop en vis afvigelse fra idealtypen, som kendetegner en given historikers evne til at skabe »spænding« i fremstillingen, hans formåen i retning af at problematisere stoffet og producere ny erkendelse. Ikke desto mindre er »grundtroppen« i én forstand styrende og væsenbestemmende for helheden: den betegner, at der er visse, ret snævre grænser for, hvor frit forklaringselementernes mulige modaliteter kan sammensættes uden at sætte fremstillingens stilistiske og indholdsmæssige kohærens over styr.

Denne analyse ved hjælp af forklaringselementbegrebet og tolkning ved hjælp af tropebegrebet udbygges af White, både i den teoretiske indledning og i bogens øvrige dele, med en række overvejelser, som i høj grad er spekulative, men alligevel interessante, og hvori troperne er helt centrale. Det er i løbet af disse overvejelser, at White søger at bestemme historieskrivningen som specifikt poetisk aktivitet. Det grundlæggende ræsonnement kan sammenfattes således: Allerede historikerens forudforståelse har en sproglig udtryksform, hvis basiselement antages at være den ene *eller* den anden eller tredje eller fjerde poetiske trope. For historien (og beslægtede videnskaber) er det nemlig karakteristisk, at den – i modsætning til den klassiske naturvidenskab – ikke er bundet til en bestemt »lingvistisk protokol«, dvs. måde at repræsentere virkeligheden på. Den fremragende historiker formodes at besidde en poetisk udtrykt vision om historien, som informerer hans forskningsproces og udfoldes i fremstillingen, den detaljerede historiske forklaring, som rummer både fortælling, argument og ideologi.

Dette indebærer, at den samme historiske virkelighed kan opfattes og vises forskelligt af forskellige personer, uden at nogen af dem nødvendigvis forsynder sig mod hverken kildekritiske normer eller de konventioner for redelig fremstilling, som gælder inden for den fælles diskurs – noget som i og for sig er trivielt. Det nye er, at White behandler problemer og

materiale med en yderst original sammensætning af begreber, herunder termer, som normalt mest benyttes inden for retorik og litteraturvidenskab, men som også kan være frugtbringende for den analytiske historio- graf eller andre, der som studieobjekt har sproghandlinger, hvori ordene ikke umiddelbart eller efter en meget rigid konvention henviser til fænomener i virkeligheden, men afbilder dem på en »poetisk« – ikke nødvendigvis fiktiv – måde.

White betegner selv sin metode som »formalistisk«, hvilket betyder så meget, som at det historiske værk angribes som *tekst*, et verbalt artefakt, hvis unikke struktur bestemmes ved at undersøge, hvilke særlige varianter af idealtypiske elementer, der bringes til udfoldelse i det. Formalismen kan inden for litteraturvidenskaben dateres tilbage til begyndelsen af det 20. århundrede og er sidenhen blevet videreudviklet gennem forskellige andre skoler, f.eks. strukturalismen, der alle har betonet, at litteraturvidenskabens centrale forskningsområde er værket selv, ikke de bagvedliggende determinanter af f.eks. biografisk, idéhistorisk eller sociologisk art.

Der er i mine øjne ingen tvivl om, at Hayden White har åbnet nye horisonter for den historiografiske undersøgelse ved at gennemføre sin egen stort anlagte analyse efter netop denne overordnede metodik, også selv om dens konkrete tillempning på flere måder er kontroversiel.¹

Man kan finde det lidt beskæmmende, at et værk af *Metahistory's* kaliber hidtil har vakt så ringe genklang herhjemme, men Hauge er langt ude, når han hævder, at formalismens sene anvendelse inden for historie skyldes »institutionens modstand mod fornyelser og forandringer« (s. 21). Det er vel naturligt, at mens forskellige typer af litterære tekster, herunder også historiske fremstillinger, er det virkelighedsfelt, som må have litteraturvidenskabens primære interesse, så spiller disse en noget mere tilbagetrukket rolle i historiefaget. Ligesom en meta-teori om den historiske udvikling af forskellige læsestrategier næppe i større omfang ville påvirke litteraturvidenskabens praksis, giver White's metahistoriske analyse heller ikke i sig selv anledning til større omvurderinger af historiske erkendelsesresultater af første orden eller de hertil benyttede metoder. Sådanne vurderinger kræver inddragelse af den (blandt nogle så forkætrede) ekstratekstuelle virkelighed, hvis eksistens, der er mange gode både praktiske og filosofiske grunde til ikke at tvivle på.

Værdien af White's arbejde ligger i, at det kan fungere som platform for en nyttig, men ikke revolutionerende, sammenligning af forskellige

¹ Jfr. Maurice Mandelbaum: *The Presuppositions of Metahistory, History and Theory*, Beiheft 19, 1980, ss. 39-54.

historiografiske stilarter. Det »formalistiske« sprog er mere distanceskabende og neutralt og mere stramt og dækkende end de mangfoldige, af tidens strøm aflejede betegnelser, der ofte er yderst vanskelige at relatere meningsfyldt til hinanden, fordi de er undfanget i vidt forskellige historiske og teoretiske kontekster.

White's vigtige opdagelse af, at den historiske fremstilling kan belyses »udefra« ved analyse og fortolkning efter den samme grundlæggende metode, som benyttes på et stykke fiktionslitteratur i det narrative register, medfører imidlertid hos Hauge en langt mere vidtgående konklusion: »det som *Metahistory* er et symptom på, eller som den måske endda har afstedkommet, er en *ligestilling af diskurser*. Forholdet mellem litteratur og historie (som svarer til forholdet mellem litteratur og filosofi) kan ikke længere være et hierarkisk forhold, hvor historien kan udtale sig om litteraturens sandhed. Historien kan ikke længere bruges som litteraturens *kontekst*. Eller rettere: det kan den godt, men så kan litteraturen også være historiens kontekst. Forskellen mellem at sætte litteraturen ind i en historisk kontekst eller historien ind i en litterær udviskes. Om noget er historie eller litteratur udviskes og kan ikke afgøres hverken formelt eller epistemologisk. Det er et spørgsmål om institutioners magt til at definere.« (s. 27).

Dette er kernen i Hauges oplæg: et angreb – under den litterære dekonstruktivismes banner – på humanioras separate fagligheder. Det særlige spændingsforhold mellem historie og realistisk fiktionslitteratur opfattes som en rent illusorisk forskel, holdt i live af den konservative historieinstitutions magthavere og af publikums krav om at få serveret naivt-realistiske fiktionsfortællinger, hvis navn af »historie« kun er et raffineret digterisk indholdssignal, et litterært virkemiddel.

Men hvorfor skulle diskurserne blive »ligestillede« i denne forskelsløse forstand, fordi metadiskurserne har et vist fællesskab, f.eks. omkring formalistisk tekstlæsning? Dette illustrerer kun, at historieskrivningen og skønlitteraturen på et meget generelt plan ligner hinanden, nemlig ved at de begge formidler »afbildninger« af mennesket og samfundet, og at afbildningerne er ufuldkomne og subjektivt farvede i større eller mindre grad. Denne banale erkendelse af forholdet mellem virkelighed, sprog og bevidsthed kan ikke bruges til meget, men dog til at konstatere en vis glæde over, at vi råder over både en litterær og en historisk institution, som forfølger sandheden med forskellige midler og dermed supplerer og korrigerer hinanden.

For historikeren gælder det, at selv når læsningen af en historisk tekst er metahistorisk i sit sigte (og dermed relativt marginal i fagets samlede teori), selv når der springes til erkendelse af anden orden, og tekstens

formelt definerede sproglige og litterære karakteristika derved kommer i centrum, som hos litteraten – da forbliver sammenhængen alligevel en anden. Det er årsagen til, at Hayden White analyserer ved hjælp af et begrebssystem, som betegner konkrete forklaringslementer af særlig historievidenskabelig relevans. Det synes også at være årsagen til, at Hauge så kraftigt nedtoner betydningen af disse forklaringslementer (»White nægter ikke...«) og til gengæld fremhæver troperne som alfa og omega. Når kun det rendyrkede poetiske element står tilbage, bliver det nemlig så meget lettere at overbevise læseren om, at man kan hente støtte i White's lærdomsmættede værk for, at »historien er en realistisk roman« (s. 16) og for synspunktet om »diskursernes ligestilling«.

Ovenstående vurdering af Hans Hauges artikel bygger på en kritik af forfatterens brug af sin vigtigste teoretiske kilde. Til den læser, som måtte være interesseret i at gøre sig bekendt med andre reaktioner på artiklen, kan det oplyses, at den øvrige del af *Den jyske historiker* nr. 50 rummer adskillige læseværdige indlæg, i hvilke emnet behandles ud fra andre synsvinkler.

Helge Paludan (»Cairos røde rose. Noget om historikernes kildebegreb«) vælger at se bort fra historieskrivningens stilistiske side. Han diskuterer i stedet det funktionelle kildebegreb og påpeger dermed, at den historisk erkendelses natur ikke kan behandles hverken udtømmende eller tilfredsstillende, hvis det kun sker inden for rammerne af en litteraturteoretisk begrebsverden.

Af bidragyderne er Steen Busck (»Historie og sandhed«) den, der bedst formår at skabe en diskussion af Hayden White's teser. Om nogen dybdeborende kritik er der ikke tale, men Busck fastslår med stor klarhed, hvori uenigheden består, idet han hævder umuligheden af i universelle termer at beskrive forholdet mellem virkeligheden og udsagnene herom (s. 48). Den kun relative sandhedsværdi i historikerens arbejde søges i f.eks. de anakronismer, der opstår ved beskrivelse af fortidige forhold med ny tids sprogbrug, historikerens ideologi og temperament samt andre omstændigheder, som hver for sig er betydningsfulde, men ikke kan sættes på et og samme teoretiske begreb.

Busck mener ikke desto mindre, at det kan »have god mening en gang imellem at betragte historikeren som fortæller slet og ret og for en stund se bort fra hans objekt« (s. 50). Analysen af fortællemåden betragtes imidlertid som fremdragelsen af noget, som er »på spil« (sst.) eller »rumsterer« (s. 53) i historikerens arbejde, dvs. en art ideologisk og fortælleteknisk støj på linien. Med denne afvisning af en dybere logisk samhørighed mellem et (historisk) udsagns udtryk og indhold synes Busck, i en bestræbelse på at distancere sig fra relativisme og sproglig

determinisme, at placere sig ikke meget langt fra et positivistisk videnskabsyn.

En stor gruppe af indlæg hidrører fra udøvere af andre humanistiske fag end historie. Blandt bidragene tælles etnografen Kirsten Hastrups »Sandheden i den historiske antropologi«. Hastrup bekræfter, at der kan skelnes tropologisk mellem forskellige repræsentationsformer, men opfatter i højere grad dette som et problem, der skal overvindes, end som et grundvilkår: »For at den virkelige verden kan få plads i historieskrivningen må det traditionelle begreb om »historie« sprænges af det antropologiske begreb om kultur. Det er da meningen med den historiske antropologi: at bryde det historiske blik i den antropologiske linse for at indfange den multifokale sandhed« (s. 91).

Hun slår til lyd for, at en sådan mere fuldstændig tilegnelse af virkeligheden skal bygge på et bredere grundlag af kendsgerninger, end det skulle være muligt for den hidtidige historievitenskabelige etablering. Især peges på muligheden for, at den indlevelse i social erfaring og kollektiv erindring, som antropologiens traditionelle heuristiske metode (feltarbejdet) viser vejen til, kan bidrage til at opløse en problematisk subjekt/objektdikotomi.

Det generelt tvivlsomme ved en ensidig oprustning af kulturbegrebet er for nylig blevet gennemgået her i *Historisk Tidsskrift*.² Specielt vedrørende Hastrups artikel kan man mene, at hun – ligesom Hauge – virker alt for optimistisk med hensyn til det egne fags muligheder for at fungere som omdrejningspunkt for en mere enhedsmæssig historisk-antropologisk videnskab. Hendes billede af den »konventionelle« historie forekommer noget letkøbt, bl.a. overses den hermeneutiske traditions forsøg på håndtering af de problemer, hun behandler.

Henrik Horstbøll (»Tingenes Natur er ikke en Roman.« Om historieskrivningens tider og rum») kommer ind på den helt aktuelle relevans af at nå til en forståelse af tidligere historieskrivnings litterære former, nemlig i forbindelse med den standende diskussion om, hvorvidt den øgede interesse for »det narrative« og for at benytte klassiske »realistiske« fortælleformer signalerer en tilbagevenden til ældre histories erkendelsesmåder, i reaktion mod strukturhistorien, eller om der snarere, som Horstbøll mener, at tale om et nyt led i udviklingen af en mangfoldighed og valgfrihed i forskningsmetoder og fremstillingsformer, muliggjort af generelle bevidsthedshistoriske ændringer.

² Bernard Eric Jensen: Kulturhistorie – et nyt og bedre helhedsbegreb?, *Historisk Tidsskrift* 1990, ss. 83-107.

Disse bemærkninger i slutningen af Horstbølls artikel markerer i mine øjne relevansen af at fortsætte det historiografiske undersøgelsesarbejde ad den bane, som Hayden White har åbnet. Hvis historievidenskabens tematiske, teoretiske, metodiske og stilistiske diversificering ledsages af en skærpelse af den metahistoriske bevidsthed, en øget forståelse af fremstillingsmådernes betydning for de enkelte beretningers status inden for helheden, kan det måske være ét bidrag til at finde en middelev mellem tendenser til, at samme helhed enten degenererer filosofisk i relativisme eller opsplittes i lukkede faglige og ideologiske lejre.

Under alle omstændigheder håber jeg at have godtgjort, at *Metahistory* ikke – som det sker i et af enquetens svar – kan affejes som prætentivt humbug, men faktisk er et nærmere bekendtskab værd.